Project Collectieve woonvormen in Vlaanderen © Brecht Van Maele

disciplinerend effect heeft op mensen — dat is de vraag van Michel Foucault. Op de trein van Hasselt naar Antwerpen zie ik overal in het landschap de typische ontwikkelaarsappartementen opduiken. Vijf of zes bouwlagen hoog, een ondergrondse parking, goed gelegen bij het treinspoor, wellicht stevig geprijsd. Dergelijke appartementencomplexen reproduceren het kapitalisme, om het in de woorden van Foucault te zeggen. Manfredo Tafuri beschouwde het modernisme in de architectuur als de culturele component van de industrialisatie. Modernistische architectuur maakte de industrialisatie aanvaardbaar en geloofwaardig. Vandaag kan je de compacte appartementen van projectontwikkelaars zien als iets wat de *financialisering* van het wonen aanvaardbaar maakt. Degelijk wonen is een basisrecht volgens artikel 23 van de grondwet, en toch is de speculatie op woningen zo gewoon. De kracht van architectuur en ruimtelijke ordening is heel geraffineerd en onbewust. Daar ligt zeker een taak voor de architectuurcultuur. Dat bedoel ik met het aanbrengen van een kritische laag. We moeten dergelijke subtiele mechanismes in onze discipline blootleggen.

Tentoonstelling AT HOME Building and Living in Communities, STAM Gent, 2018 © Phile Deprez

De toekomst is aan de para-architectuur

Tentoonstelling Utopia, Museum M, Leuven © Filip Dujardin

Ongevraagde architectuur is een traditie die in stilte voorbij ging aan Vlaanderen. Als de architect geen opdracht krijgt, wacht hij geduldig op een (open) oproep. Andersoortige praktijken worden al gauw naar de wereld van de kunst geëvacueerd. Lieven De Cauter en Michiel Dehaene gebruikten het label ‘para-architectuur’ voor de ontwerppraktijk die zich niet instrumenteel opstelt binnen een bouwproces: “Vandaag is de handeling van tijd spenderen voor het maken van papier architectuur op zichzelf een handeling van verzet door zichzelf te lokaliseren in de parallelle wereld [...] in de veilige haven van *scholè*, vrije tijd, de tijd-ruimte van koppige toewijding.” Hun voorbeelden waren *New Babylon* (1956-1969) van Constant, *Exodus: de vrijwillige gevangenen van de architectuur (1972)* van Rem Koolhaas en *Border Garden* (2005) van Office KGDVS.

Het label ‘para-architectuur’ lijkt waardevol, maar de voorbeelden geven te denken in de actuele maatschappelijke context. In volle migratiecrisis lijken de verwijzingen naar de nomadische levensstijl van de *homo ludens*, naar vrijwillige gevangenschap en naar oase-achtige verblijfsplekken op de grens nogal misplaatst. Zo toont *Border Garden* een paradijselijke grenspost in een woestijnlandschap ergens tussen Mexico en de Verenigde Staten. Het project werd herhaald in *Cité de Refuge* (2007 en 2016) in de context van de Spaanse enclaves Ceuta en Melilla en dus inspelend op de buitengrenzen van Europa. Het zijn oases van rust waar de controle van paspoorten gebeurt in een stijlvolle geometrie en “vragen oproept over het verlangen naar het beloofde land”.

Behalve de actualiteit lijkt er iets grondig fout aan de drie genoemde projecten. Francesco Careri, frontman van het collectief Stalker/Osservatorio Nomade, beschreef in een tekst hoe hij in een gesprek met Constant tot zijn verbazing te horen kreeg dat *New Babylon* een antwoord was op het vraagstuk van de levensomstandigheden van de Sinti in Italië. Kunstenaar Pinot Gallizio had een groep zigeuners toelating gegeven om zich tijdelijk te vestigen op zijn eigendom in Alba, waar rond die tijd ook de Situationistische Beweging bijeen kwam. Careri beschreef hoe zijn grote bewondering voor *New Babylon* plotsklaps omsloeg in bijster ongeloof: “The Sinti camp could have been a common ground for putting their creative and relational skills into practice, on which to experiment the self-building of a multicultural city to be planned and carried out in a playful, interdisciplinary and participative form.” Om vervolgens de genadeslag uit te delen: “Instead they [the Situationists] ... took refuge in theory, politics and architectural utopia.”

Constants vlucht naar de veilige haven van de theorie was ook een vlucht naar de artistieke praktijk. Dat zien

Samen met HEIM denkt het sociaal-artistiek centrum De Koer na over het realiseren van een kleine woongemeenschap op de site van de voormalige Meibloem in Gent © HEIM

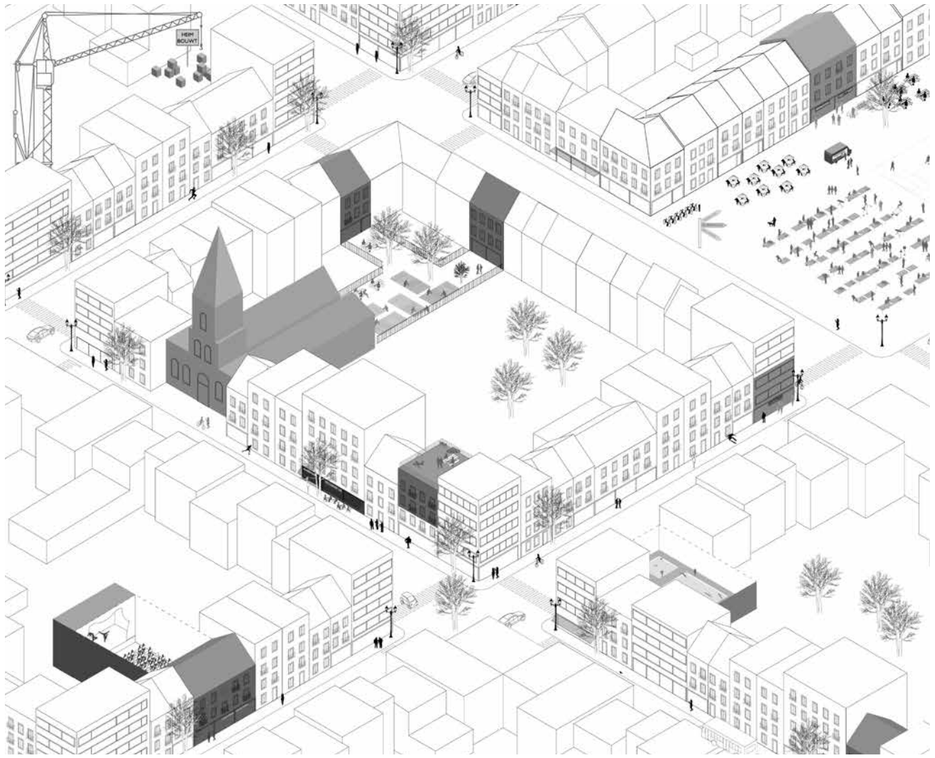

Een nieuw stedelijk model voor inclusieve opvang met primaire en secundaire functies als hefboom voor integratie © HEIM

Samen met HEIM denkt het sociaal-artistiek centrum De Koer na over het realiseren van een kleine woongemeenschap op de site van de voormalige Meibloem in Gent © HEIM

we ook in *Exodus* en *Border Garden*. De projecten presenteren zich uitdrukkelijk als artistiek statement, maar willen in geen geval een antwoord geven op de urgente problematiek van migratie. De projecten krijgen vooral een betekenis in het licht van het latere, gebouwde oeuvre van de betrokken architecten. *Exodus* vormt een studieproject in opstart van Rem Koolhaas' latere, uiterst productieve carrière onder de noemer Office for Metropolitan Architecture. Ook de grenspost leest vooral als een persoonlijk manifest van Office KGDVS, met dragende concepten en een vormentaal die terugkeren in latere ontwerpen voor utilitaire bouwwerken. In beide gevallen dienen de papieren projecten als een fantasma dat een oeuvre van alledaagse bouwprogramma's (scholen, ambassades, televisiegebouwen, villa's, kantoorgebouwen…) oplaadt met een schijnbaar subversieve betekenis.

Het neemt niet weg dat de term 'para-architectuur' waardevol is in de zoektocht naar vernieuwing in de discipline van architectuur. Het punt is dat de keuze van voorbeeld de hele discussie doet kantelen. Mijn argument is dat het HEIM-collectief een veel gepaster en doeltreffender geval is van wat we para-architectuur kunnen noemen. Het HEIM-collectief is een groep ontwerpers — met o.a. Kimoura Hauquier, Jonas De Maeyer en Luce Beeckmans — die een visie ontwikkelde rond inclusieve woonvormen voor migranten. Het lingo en de technieken eigen aan de architectuurdiscipline worden ingehaakt op een urgent maatschappelijk vraagstuk. Plots krijgt de modieuze term rond 'publieke interieurs' een totaal andere, praktische betekenis. Het parallelle universum van HEIM kent geen spoor van vrijblijvendheid. Het papieren resultaat is niet bedoeld als artistiek statement, maar moet betrokken middenveldorganisaties inspireren en aanzetten tot actie. Daarbij draaien de architecten de tafel om: zij wachten niet op een opdracht of oproep, maar lanceren zelf een nadrukkelijke oproep naar eigenaars, stedelijke overheden, middenveldorganisaties én collega-architecten.

Samen met HEIM denkt het sociaal-artistiek centrum De Koer na over het realiseren van een kleine woongemeenschap op de site van de voormalige Meibloem in Gent © HEIM

De herstelfabriek (luchtzicht), ontwerpscenario voor een fabrieksgebouw in Aalst
© HEIM, Sarah Van de Velde, Marrije Vanden Eynde

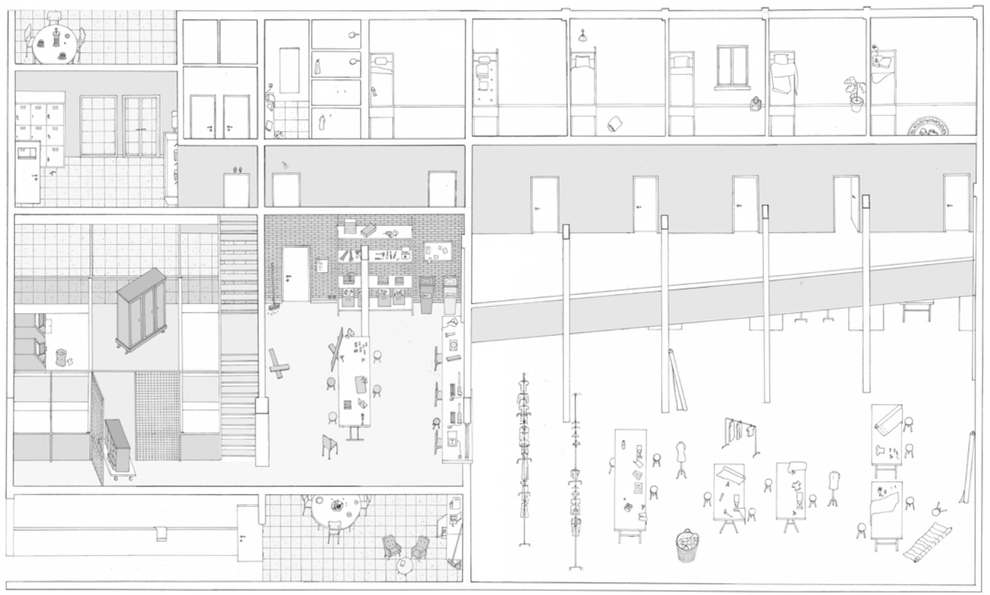

De herstelfabriek (snede), ontwerpscenario voor een fabrieksgebouw in Aalst
© HEIM, Sarah Van de Velde, Marrije Vanden Eynde

Edith Wouters AR-TUR over de kracht van de verbeelding

“Verbeelding is een proces, geen moment”

Architectuur heeft de kracht om abstracte visies en betekenissen begrijpelijk te maken voor brede maatschappelijke groepen. De kracht van de verbeelding is groot. Maar op welke manier kunnen we die verbeelding aanwakkeren? Tot wat kan ze leiden en wat zijn de gevaren? Edith Wouters, artistiek coördinatrice van AR-TUR, vertelt over haar ervaringen binnen de Kempenlabs.

Edith Wouters © Pieter De Ruijter

V.S. Het Kempenlab ging van start in 2017 met een eerste project, *Gevangen in open landschap*, over de toekomst van de gevangenisarchitectuur in Merksplas-Kolonie. Ondertussen werden twee nieuwe labs opgericht. Wat is een Kempenlab en waar ligt de nood?

V.S. In zo’n lab brengen jullie allerlei belanghebbenden samen. Wie zijn die personen die worden uitgenodigd en waarom is het zo belangrijk om verschillende actoren te betrekken?

V.S. Elk lab heeft een andere context, een ander onderwerp en een andere verbeelding. Eind vorig jaar is het derde Kempenlab van start gegaan met aandacht voor woonwijken. Evolueert jullie aanpak?

E.W. We merkten in eerdere experimenten dat er een heel vrije sfeer ontstaat tijdens een gezamenlijke uitstap of werksessie. Partijen die in het normale leven soms lijnrecht tegenover elkaar staan, nemen samen deel aan een activiteit. Gaandeweg beseften we dat we heel wat complexe, ruimtelijke uitdagingen kunnen openbreken door ze op een andere manier ter sprake te brengen. Het idee van het Kempenlab is om hiervoor een vrije culturele ruimte aan te bieden.

E.W. In het ‘gevangenislab’ brachten we gedetineerden samen met personen uit het kabinet Binnenlandse Zaken, de overheidsdienst Justitie, de Regie der Gebouwen, de provinciale overheid, lokale overheden, middenveldorganisaties en werknemers uit de gevangenis. Een zelden geziene demarche die heel wat boeiende gesprksstof opleverde. Ik gebruik heel vaak het beeld dat door het Brusselse onderzoekscollectief BAVO in het kader van het gevangenislab werd gemaakt: een witte vlek in een landschap als metafoor voor heel wat organisaties die, geconfronteerd met een aantal specifieke ruimtelijke uitdagingen, om een of andere reden niet buiten hun hekken treden, terwijl daar wel een deel van de oplossing kan liggen. Voor een gevangenis is dat vrij duidelijk, maar het geldt evengoed voor andere types van organisaties, bijvoorbeeld een sociale huisvestigingsmaatschappij, of een dorp. Onze ervaring is dat de ruimtelijke verbeelding vanzelf begint te leven als je iedereen samen aan de ontwerptafel zet.

E.W. We finetunen de methodiek. Voor een toekomstig lab over mobiliteit zetten we in samenwerking met UHasselt en de gemeente Nijlen een *alternate reality game* in bij de opmaak van het lokale mobiliteitsplan. Het idee is dat het spel, waarbij mensen gedurende